

АДМИРАТИВЪТ В БЪЛГАРСКАТА РАЗГОВОРНА РЕЧ*

Гл. ас. д-р Красимира Алексова
СУ “Св. Климент Охридски”

Основната цел на настоящата работа е да аргументираме с конкретни примери тезата, че адмиративът е емоционално-експресивно явление, характерно за разговорната реч, което е обвързано с факторите на речевата ситуация. Първоначално ще се спрем на проблема за пораждането на адмиративната семантика, опирайки се на примери от разговорната реч. Освен това ще разгледаме адмиративните употреби в полето на различни глаголни времена и ще акцентираме върху някои лексикални показатели на адмиративната семантика, функциониращи в изказването. Примерите, върху които се опират разсъжденията, са ексцерпирани от корпуса¹ в Интернет на Цветана Николова (<http://www.hf.uio.no/easteur-orient/bulg/mat/Nikolova>), както и от нашия корпус с разговорна реч (част е публикуван в Интернет - <http://www.hf.uio.no/easteur-orient/bulg/mat/Aleksova>)².

Адмиративът представлява типично явление на разговорната реч, при това на спонтанната реч, чиито инвариантни характеристики са “непринуденост”, “неподготвеност”, “нередактираност” и “конситуативност”. Той е феномен на диалогичното взаимодействие, в което говорещият изразява пред слушащия своето отношение към съобщавания факт, съпровождайки го с емоционална оценка. При употребата на адмиративните форми от типа “*Ах, то валяло!*” говорещият посочва неочакваността на направеното от него откритие по отношение на някакъв факт, действие, състояние. Пораждането на адмиративната семантика се детерминира от придобиването на едно ново знание, което е непредвидено и противоречащо на предварителните представи на говорещия. Следващите два примера от нашия корпус разговорна реч недвусмислено подкрепят тази теза:

- (1) (Съпругата коментира действията на съпруга си) *-//й̀̀/ т̀̀и си си б̀̀ил вз̀̀ел очил̀̀ата// как си се с̀̀етил/ ама т̀̀о н'̀̀амаше н̀̀икаква ид̀̀ея за сл̀̀ънце!//*
- (2) (част от разговор по телефона) *//ò/ ч̀̀акай да сп̀̀р̀ь котл̀̀онь... ò:/ бил̀̀а с̀̀ъм го сп̀̀р'̀̀ала/ а т̀̀ичам с дет̀̀ето на р̀̀ъц̀̀е!//*

Изненадата, учудването при адмиратива са резултат от опровергаването на предходни схващания, което предизвиква емоционално-експресивна реакция, напр.

- (3) *//г̀̀л̀̀едай м̀̀оля ти се как е ит'̀̀ало да п̀̀адне цв̀̀етето/ а а̀̀с си м̀̀ислех/ че с̀̀ъм го сл̀̀ожила доб̀̀р̀е!//*

Говорещият спонтанно изразява пред слушателя или слушателите един току-що изведен изненадващ извод или обобщение.

Семантиката на адмиративните форми може да бъде представена по следния начин: “*Нещо се оказва вероятно, въпреки че аз мислех, че не е.*” Или по друг начин формулирано: “*Оказва се, че Д (Д - реално действие, състояние), въпреки че аз не очаквах.*” Така формулирано, значението на адмиративните форми предполага допускането, че ако адмиративът съществува като самостоятелна категория, така както твърдят напр. изследователите на албанския адмиратив³, то той би принадлежал към отделна презумптивна модална категория - към вероятностния глаголен модус според терминологията на Г. Герджиков, която следваме тук (вж. Герджиков 1984). С адмиратива се дава оценка на знанието на говорещия - един малко вероятен факт от гледна точка на говорещия се оказва истинен и това разминаване поражда изненадата, напр.

- (4) *//т̀̀ò а̀̀с у̀̀тре с̀̀ъм ѝ̀мал ѝ̀зпит/ зн̀̀деш ли!//* (Алексова - НКРР),

* Текстът е публикуван в: *Проблеми на разговорната реч. Книга VI. (Шеста научна сесия с международно участие, 31 май - 1 юни 2001)*. Велико Търново: УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 2004, с. 21-35.

което ни дава основание да твърдим, че адмиративът може да се разглежда като явление в рамките на епистемичната модалност.

Тук няма да се спираме подробно на различните гледни точки за граматическата същност на адмиратива поради ограниченията в обема на доклада, а и тъй като не влиза в задачите на настоящата работа. Според нас адмиративът не би могъл да се разглежда като темпорална транспозиция на перфекта в полето на сегашното време както смята М. Деянова (Деянова 1970) най-малкото защото съществуват не само адмиративни употреби в полето на сегашното време и имперфекта, напр.

(5) //ама тò ти **е билò** тòпло// итò не кàза// съблечì се// (Алексова - НКРР),
но за самия перфект - напр.

(6) Информатор 1: //ма ние **сме билì** **ì**мали хартийа// - Информатор 2: //дà/ итòто и àс и баишà ти сме кùпили фчèра//;

както и за бъдеще време:

(7) А. //глèй/ едвàm се държì// - Б. //лèле как **е ит`ало** да пàдне да ни прибиè// мàхни го/ дàй го дòлу// (Алексова - НКРР).

Тези примери с адмиративни употреби на различни времена опровергават и виждането, че адмиративът представлява специфична употреба на перфекта и по-точно - може да се разглежда като реинтерпретация на умозаключителната му стойност (Генчева 1990:51). Неприемливо от гледна точка на тезата за наличието на инвариантно значение на граматическата категория се оказва и твърдението, че адмиративът е второ, самостоятелно значение на преизказните форми (напр. както смята Ю. Маслов (Маслов 1956). Недостатъчно аргументирана е тезата за адмиратива като транспозиция на преизказните форми в полето на непреизказните (Андрейчин 1944:311, Дарден 1977:61, Валтер 1977/1982:50-51, Ницолова 1993:139-143, а и донякъде Станков 1981:93), тъй като не е убедително обоснован механизмът на преноса.

За разлика от албанския език, в който адмиративът е отделна категория⁴, в българския език според нас той възниква като употреба на една от модалните глаголни субкатегории. Семантиката на адмиратива - изненадващо заключение, извод, разсъждение по отношение на съобщаваното, недвусмислено го определя като една от употребите на умозаключителния модус. Като източници за това изненадващо заключение могат да служат както дадени факти (от миналото или неминалото), така и чужда информация за минали или неминали действия. Фактите от неминалото, пряко установени от говорещия, се представят от него под формата на разсъждение, извод, който съдържа изненадата му от опровергаването на предварителните очаквания, т.е. наблюдението е само основата за достигането до изненадващата констатация, срв. напр.

(8) //йа/ тийа рибòци **билì** глèдни/ гòн`ът хранàта като лùди//

(9) //йà/ тò **ì**мало нèшто òдгоре/ тì затовà не мì йа дàде напràво// (Алексова - НКРР).

В рамките на миналото говорещият може е присъствал на събитията, фактите, които са материал за изненадващото заключение, но тогава той не ги е осъзнавал, напр.

(10) //ò: и такàва блùза **сьм си нòсила**⁵// (информаторката вади блузата от плик в сака си за пътуване)//.

При тези употреби особено ясно личи механизмът на пораждаване на адмиративното умозаключение - говорещият в условен смисъл е свидетел, участник, но тъй като не е съзнавал истинския характер на действията, сега той ги осъзнава по пътя на заключението, обобщението. В плана на миналото говорещият може обаче и да не е бил свидетел на фактите, стоящи в основата на изненадващото заключение, напр.

(11) (Информаторката споделя ненадейното си откритие - синът ѝ е превърнал мазето в помещение за купони.) *Какво е това викам, какво е това. Тука забодено нещо от желязо направено като ковано желязо да си слагат угарките, цигарите. Някога било запалено, тука една част от рогозките така запалена. Боже, викам,*

аз съм щяла да хвъркна у въздуха значи, къщата цялата да я запали (=щял (е) да я запали - б.м. К.А.). (Николова - ИКРР).

Учудването на говорещия може да бъде резултат от осмислянето на получена чужда информация, противоречаща или разменяваща се с предходните му представи. Този процес на осмисляне и обобщение намира израз в адмиративни употреби на умозаключителния модус, напр.

(12) *А. //и по̀сле отидòхме да си зèеме от вàs нештàта/ штòто она̀ ги преместìла/ занèсла ги/ прèчели ÿ//*

*Б. /à/ в̀ие **сте ид̀вали**/ и кòй ви отворì// (Алексова - НКРР).*

Трябва да уточним, че не всяка изненада, изразена от говорещия, може да се отнесе към адмиратива, а само тази, която представлява резултат от констатация, заключение, извод, които опровергават предварителните схващания на говорещия. Учудването, изненадата от неочаквания извод ражда експресивността на адмиративните употреби, предпоставяща изпускането на спомагателния глагол *съм*. Полученият стилистичен ефект при изпускането на копулата е резултат от тяхната краткост, от контраста им с неутралния стилистично случай със задържане на копулата (а това е изходният, основният случай). Изпадането на *съм* в различни конструкции не е непознато явление. То се наблюдава при перфектните времена, пасивните конструкции и съставните именни сказуеми, функциониращи в стилистично оцветени изказвания. Адмиративните употреби с изпуснат глагол *съм* преобладават в разговорната реч, което е напълно обяснимо, като се има предвид, че става въпрос за емоционално-експресивна реакция на говорещия. Изпускането на копулата е и причина адмиративът да бъде квалифициран като употреба на преизказните форми (напр. Маслов 1956) или като транспозиция на преизказния модус (напр. Николова 1993, Куцаров 1994). Нашият корпус показва, че съществуват и адмиративни употреби със запазване на спомагателния глагол в 3 л. както в плана на миналото, така и в плана на неминалото. Те са по-редки - следствие от ескресивността на изразяваната изненада, но представляват още едно доказателство, че адмиративът не би могъл да се представи като употреба на преизказните форми, напр.

(3) *//г̀ледай мòля ти се как **е** **шт'ало** да п̀дне цвèтето/ а а̀с си м̀слех/ че съм го слòджила доб̀ре//*

(5) *//ама тò ти **е билò** тòпло// штò не кàза// съблечì се//*

(7) *А. //г̀лей/ ед̀вам се д̀ржì//*

*Б. //л̀еле как **е** **шт'ало** да п̀дне да ни приб̀ие// м̀хни го/ д̀й го д̀лу//*

Нека да се спрем накратко на темпоралното разпространение на адмиратива в разговорната реч. В корпусите разговорна реч открихме примери, доказващи съществуването на адмиративни употреби в полето на повечето глаголни времена (с изключение на бъдеще предварително и бъдеще предварително в миналото). Най-много са адмиративните употреби на сегашно време. Говорещият сравнително най-често установява като изненадващи умозаключения и констатации за действия, обхващащи акта на комуникацията. Това се определя от факта, че адмиративът е силно разговорно явление, той се проявява в диалога, когато говорещият споделя със слушателя своята оценка за действието, като изразява и емоционалното си отношение. Тук ще посочим само няколко примера за адмиративно сегашно време:

(13) *//ама тò ти **е билò** тòпло// штò не кàза// съблечì се//;*

(14) *//èто ÿа к̀дè **билà** тòпката/ зат телевизòрь//;*

(15) *//г̀ледай/ д̀йте **стой̀ло** мòйто л'̀тно изобрет̀ение//,*
както и на сегашно *вм.* бъдеще в пример (4).

Адмиративна употреба на умозаключителния имперфект открихме в корпуса на Цв. Николова:

- (16) *“И ми викат нема ти една маса. А аз си спомням че имаше една повече маса и я дадох на една катедра, ама де да знам на коя. А то **требвало** да се отрази в картона. Ама аде де, а!”* (Николова - ИКРР);
- (17) *“//тр’абва да пишъ доклът за хораций и най добрè отидъх до стòлична библиотека// сàмо че читàлните не **рабòтели** мòл’ъ ти се// и сàмо се расхòдих до славейков и се върнах//*(Алексова - НКРР).

На второ място по фреквентност са адмиративните употреби в полето на аориста:

- (18) *А //поглежда си часовника) лèле/ **стàнало** чётри часъ// с’адам да пишъ че ептèн не остàна врème//;*
- (19) *А //каквò прàвиш//*
 Б *//см’атам една колà/ че б’урòто за ликвидàции се **разрабòтило** мòл’а ти се и пойскаха от мèне едно експèртно съдèйствиè//;* (Алексова - НКРР).

В непубликуваната част на нашия корпус открихме не малко адмиративни употреби на основата на перфекта: това са примери (1), (2), (6), както и

- (20) *//йà глèдай стèфче/ **ймала сьм билà** пàпка на тòзи комп’утър//* (Алексова - НКРР);

също в полето на плюсквамперфекта, като открихме само един пример- (21)

- (21) *А. Ето ти за гравитацията всичко. Още от снощи е.*
 Б. */à/ снòити се склòузна експлòрър/ илигъл фúnкигн/ тì предì твà **си** го **билà** свалила/ кàк бе/йè/ брàво// дай го//.*

Адмиративните употреби на бъдещето време в разговорната реч личат в:

- (22) *//йà глèдай/ и тòй **шт’ал да пьтùва/** некадърник/ в делегàцийа мòл’ъ ти се/ с правителствената//* (Алексова - НКРР).

Адмиративните употреби в сферата на бъдеще време в миналото могат да се онагледят с примери (7) и (11).

За да подкрепим от още една гледна точка тезата си, че адмиративът в българския език е употреба на умозаключителния модус, ще разгледаме и лексикалните показатели в изказванията с адмиратив, чрез които също се маркира изненадата, учудването на говорещия от ненадейния характер на неговото констатация, разсъждение, извод, обобщение (т.е. умозаключение в широк смисъл).

Във възклицателните по своя комуникативен статус изречения, съдържащи адмиративни форми, в ролята на интензификатори функционират въпросителни и показателни местоимения и наречия, посочващи висока (положителна или негативна) степен на съответния признак, който е изходният материал, породил изненадата на говорещия, напр.

- (23) *//кòлко сьм билà изостàнала// не знам че **са** го билè пуснали тòзи булевàрт//,*
 (24) *//(Някой изгасва телевизора) ёй/ **каквò хубаво билò**/ тишинà//*(Алексова - НКРР).

В разговорната реч като прагматичните маркери за изненада функционират множество частици и междуметия. Те интензифицират изразяваната по граматически път (в случая чрез модусите на изказване) изненада, посочвайки, че учудването е последица от направеното обобщение.

Частиците, които изпълняват тази функция, се разполагат в абсолютното начало на изказването и са отделени от него чрез пауза. Това се наблюдава както за адмиратива в художествената литература, така и за живата разговорна реч. Частиците в адмиративните изказвания са показателни за когнитивните процеси в съзнанието на говорещия, тъй като фиксират преминаването от незнание към изненадващо ново знание. Следователно можем да ги отнесем към лексикалните средства, които принадлежат в конкретния случай към епистемичната модалност. Частицата *a* по-често се удължава (примери (25) и (26), макар че съществуват и случаи без удължаване при израз на учудване - пример (12).

- (25) *(А. показва на Б. една от опциите на компютърната програма Word) //à: **такà** се прàвело//* (Алексова - НКРР)

- (26) *//a: **то било** сериозен градус гроздето//* (Алексова - ИКРР)

Опровергаването на предходните схващания на говорещия, пораждащо адмиративната семантика, се изразява в разговорната реч и с частицата *я*. Тя се разполага в абсолютното начало на адмиративното изказване, като в едни случаи е паузово отделена - примери (8) и (9), а в други случаи не е, както напр. в (27).

(27) //й̀а̀ к̀д̀ѐ **бил̀а̀ п̀а̀д̀на̀ла̀ т̀а̀й̀а̀ б̀й̀ба̀**// (Алексова - НКРР)

Като силно разговорен маркер за изненадващото умозаклучение на говорещия функционира частицата *леле*, която е рядко срещаща се в диалозите в художествената литература. Тук ще посочим няколко примера от нашия корпус разговорна реч, в които *леле* се намира в началото на изказването и може да бъде интонационно отделено с пауза - примери (18) и (28) или да не бъде - както в пример (7). Като краесловното *е* може да бъде удължено или не - примери (7) и (18).

(28) //д̀ѐлѐ: / т̀о̀ **бил̀о̀ м̀н̀о̀г̀о̀ м̀ѐк̀ич̀к̀о̀ о̀д̀в̀ѐт̀рѐ**//

С употребата в начална позиция на частицата *ама* с вариант *ма* в разговорната реч може експресивно да се изрази опровергаването на предходните представи на говорещия, което е първооснова на учудването. С *ама* се въвеждат не предварителните представи и очаквания, а противоположното им изненадващо обобщение. Изказванията с *ама* от този тип приличат на съчинените противопоставителни изречения, като разликата е структурна и стилистично-експресивна. Този факт се обуславя от произхода на прагматичната частица *ама*, произлязла от противопоставителния съюз *ама* (вж. Тишева, Хауге 2000). Този вид адмиративни изказвания с *ама* в начална позиция представляват експлицирана втора част на изненадващото заключение: “Аз не очаквах, че X (=действие, състояние) е възможно, но се оказва, че то е”. Предварителните представи, които биват опровергани, могат да намерят израз в следходния текст, напр.

(29) //м̀а̀ **нѐ б̀й̀л̀ гѝ из̀’а̀л̀ з̀н̀а̀чѝ**// а̀с̀ му̀ к̀а̀з̀а̀х̀ т̀р̀ѝ/ н̀ѐ/ а̀мѝ ст̀о̀ п̀ъ̀тѝ да̀ гѝ из̀’а̀д̀ѐ п̀рѐд̀ѝ да̀ т̀р̀ъ̀г̀н̀ь̀// (Алексова - НКРР)

или могат да не бъдат експлицирани, а да се подразбират от контекста и ситуацията. Възможно е въобще да не се посочват или подразбират поради неактуалността им от гледна точка на отправителя на съобщението.

(30) М //а̀ б̀ѐ к̀д̀ѐ т̀ѝ б̀ѐшѐ к̀он̀т̀а̀к̀т̀ь̀ за̀ т̀о̀а̀л̀ѐт̀н̀а̀та̀//

С //н̀’а̀ма̀ г̀о̀//

Р //в̀ъ̀н̀ка̀//

М //а̀: д̀а̀// **м̀а̀ т̀о̀ п̀р̀д̀сто̀ бил̀о̀ с̀в̀ѐт̀н̀а̀то̀**/ б̀о̀д̀жѐ чѐ с̀ъ̀м̀ о̀в̀ц̀а̀// (Алексова - ИКРР)

Смятаме, че посочените частици принадлежат към функционалния клас на прагматичните частици като подклас на прагматичните маркери. Според виждането на Ф. Амека частиците се използват, за да изразят отношението, вижданията на говорещия относно пропозицията и да модифицират илокуционната сила на изказването (Амека 1992:107). В изказванията с адмиративни глаголни форми в българския език посочените частици се реализират като модални частици, т. е. могат да бъдат класифицирани като подклас на прагматичните частици, показатели на епистемичната модалност. Определяме ги като подклас, защото покриват само една от функциите на прагматичните частици - специализирани средства за изразяване на отношението на говорещия както към съдържанието на изказването, така и към определени елементи на речевата ситуация.

В адмиративните изказвания междуметията също функционират като прагматични маркери⁶, тъй като “кодират отношението, нагласата на говорещия и комуникативните му намерения и които са контекстово ограничени” (Фрейзър 1990:383-395). Междуметията, разглеждани като маргинална (периферна) част на речта, могат да бъдат дефинирани като “конвенционализирани езикови жестове (или още по-генерализирано - лингвистични жестове), които изразяват ментално състояние, действие, нагласа, реакция на говорещия към ситуацията” (Амека 1992:106). В разговорната реч най-високо честотно е междуметията *о*, което може да бъде и удължено (*о:*) като в примери (2), (10) и (31).

(31) //о̀: к̀ъ̀п̀ил̀ с̀ѝ к̀р̀ѐм̀ч̀ета̀// б̀р̀а̀во̀// с̀в̀ъ̀р̀ѝшѝлѝ б̀’а̀ха̀ в̀ѐчѐ// (Алексова - НКРР)

Тази употреба на *o* има универсален характер, тъй като се среща в множество езици и е основание междуметието *o* да бъде класифицирано като емотивно, съдържащо в значението си компонента “Аз чувствам нещо” (Вежбицка 1992:165), или още като експресивно, представляващо вокален жест, симптоматичен за менталното състояние на говорещия (Амека 1992:113). Значението на междуметията, изразяващи изненада, често се описва чрез т.нар. “естествен семантичен метаезик” (Natural Semantic Metalanguage - NSM), предложен от А. Вежбицка (Вежбицка 1986). Представено чрез този “език”, значението на междуметието *o* (*oh*) отвежда към пораждането на адмиративното заключение: “*Сега аз знам нещо, за което не съм мислел преди, и аз сега чувствам нещо по отношение на това.*” (Фишер 1992:122).

Екскерпираниите от нас примери с междуметия като прагматични маркери на изненадата от разговорната реч са по-еднотипни, отколкото случаите от художествената литература, в която открихме адмиративно употребени междуметията *o*, *y*, *ay*, *брей*. Това се дължи на сравнително рядката употреба на адмиратива, което изисква огромни корпуси от разговорна реч, с които още не разполагаме. Като междуметия в адмиративните изказвания функционират и звателните форми на съществителните Бог и Господ, губещи номинативното си значение и функциониращи според нас като прагматични маркери за изненада, носещи силна експресия. Това може да се види от пример (11) - *Боже, викам, аз съм щяла да хвъркна у въздуха значи, къщата цялата да я запали* (=щял (е) да я запали - б.м. К.А.). (Николова - ИКРР).

Неочакваният характер на действието се изразява и с други прагматични маркери освен посочените частици и междуметия, напр. глаголни изрази от типа *Моля ти се*, чрез които говорещият изразява своето отношение към съдържанието на изказването, а не молба (в други случаи те изразяват несъгласие, отхвърляне, неприемане). Функционирането им в адмиративните изказвания може да се наблюдава в примери като (19) и (32).

(32) *А //а днѐс/ тѣрс'ъ тѣрс'ъ п̀амперс/ н'̀ама// ѝмам си трѝ чѣтри резерва/ а тѣ ги зѣли а м̀ол'а ти се не м̀и к̀азали// ѹжас/ добрѣ че открѝх едѝн заблудѣн п̀амперс между р̀итанките//*

В разговорната реч откриваме и други фразеологизирани словосъчетания за изразяване на изненада като вид отношение на говорещия към изказването на действието. Това са перцептивни глаголи в повелителна форма от типа “*Я, виж ти! Виж ти! Гледай! Гледай ти! Гледай моля ти се! Гледай го! Гледай го ти него!* и под., който функционират като прагматични маркери, служещи за привличане на вниманието на слушащия и изразяващи спонтанната реакция на говорещия, неговото изненадващо умозаключение, неочакваното опровергаване на предварителните му очаквания⁷ - вж. примери (3), (20), (22) и (33).

(33) *Аз мислех, че никой няма да вземе тия карти, то гледай **имало** хора, бе. Ами що да не ги вземеш, бе, я!* (Николова - ИКРР)

В тази работа ще посочим една важна морфосинтактична и прагматична особеност на изреченията с адмиратив - високочестотната употреба на лексемата **то**, когато референтът на третоличното местоимение не е живо същество или обект в ср.р. В изказванията с адмиратив се открояват следните случаи: на първо място, **то** служи за просентенциализация - замества предходно изречение или част от него като в (34).

(34) *//об̀адих се// м̀ол'ъ ти се/ т̀о **бил̀о** б'̀агството а нѣ бог̀атството - “Без страха от наказанието няма радост от бягството”// ас кв̀о съм записала/ бог̀атството// нѣ/ б'̀агството//*

На второ място **то** изпълнява службата на подлог в изреченията с адмиративни глаголни форми и се конкурира с просентенциалната употреба на показателното местоимение **това**. Това може да се наблюдава в примери (28), (35) и (36).

(35) *//а се ч̀удѣ какв̀о мир̀ише// м̀исл'ъ че сте изгор̀или зѣлето/ а т̀о **бил̀и** п̀уќанки//*

(36) *//в̀ад'ъ пок̀аната/ т̀о на дванѝсти **бил̀о**//* (Алексова - НКРР).

На трето място *то* може да функционира и като формален подлог при безлични сказуеми, като примерите с адмиративен сочат, че често пред *то* бива разположен адмиративен прагматичен маркер (частица или междуметие), както в примери (5) и (16). Подобни употреби откриваме и при дезагентивни употреби, при които логически може да се възстанови производителят на действието - пример (30). На четвърто място *то* функционира като прагматична частица, с която говорещият изразява своя извод за опровергаването на собствените си предходни представи, което е основата на адмиративната семантика. Това се наблюдава в примери (4) - *//тò àс ùтре сьм ìмал ìзнит/ знàеш ли//*, и (23) - “*Аз мислех, че никои няма да вземе тия карти, то гледай имало хора, бе. Ами що да не ги вземеш, бе, я!*” (Николова -ИКРР)⁸.

В заключение бихме изтъкнали, че адмиративът в българския език представлява една емоционално-експресивна употреба на умозаключителните форми, която е типично разговорно явление. Коментираният тук примери показват, че съществуват адмиративни употреби в полето на повечето глаголни времена. Изненадата, изразявана от адмиратива по граматически път, е предпоставка за появата в този тип изказвания на множество прагматични маркери, изразители на адмиративната семантика - частици, междуметия и глаголни изрази, някои от които се срещат предимно или само в разговорната реч.

Библиография

- Амека 1992. Амека, F. Interjections: The universal yet neglected part of speech. In: Journal of Pragmatics 18, N2/3, 1992, 101-118.
- Андрейчин 1944. Андрейчин, Л. Основна българска граматика. С., 1944.
- Валтер 1977/1982. Валтер, X. За отношението между адмиративно и ренаративно значение при т.нар. “преизказни форми” в съвременния български език. В: Езиковедската българистика в ГДР. София: Наука и изкуство, 1982, 47-53.
- Вежбицка 1986. Wierzbicka, A. A Semantic metalanguage for description and comparison of illocutionary meanings. In: Journal of Pragmatics 10, 1986, 67-107.
- Вежбицка 1992. Wierzbicka, A. The semantics of interjections. In: Journal of Pragmatics 18, N2/3, 1992, 159-192.
- Генчева 1990. Guenchéva, Zl. Valeur inférentielle et valeur “admirative” en bulgare. В: Съпоставително езикознание, XV, 1990, N4-5, 47-52.
- Герджиков 1984. Герджиков, Г. Преизказването на глаголното действие в българския език. София: Наука и изкуство, 1984.
- Дарден 1977. Darden, B. On the admirative in Bulgarian. In: Folia Slavica, vol.1, N1, 1977, 59-64.
- Деянова 1970. Деянова, М. История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език. София: Издателство на БАН, 1970.
- Душе, Пърнаска 1996. Dushet, J.-L., R. Përnaska. L’Admiratif albanais: Recherche d’un invariant sémantique. In: L’Énonciation médiatisée. (Editeur Zl. Guéncheva.) Louvain-Paris: Editions Péeters, 1996.
- Куцаров 1994. Куцаров, Ив. Едно екзитивно наклонение на българския глагол. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 1994
- Маслов 1956. Маслов, Ю. К вопросу о системе форм пересказывательного наклонения. В: Сборник в чест на акад. Александър Теодоров-Балан. С., 1956.
- Ницолова 1986. Ницолова, Р. Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език. София: Народна просвета, 1986.
- Ницолова 1993. Ницолова, Р. Когнитивни състояния на говорещия, епистемична модалности темпоралност. В: Съпоставително езикознание, 1993, N3-4, 137-144.
- Ситов 1979: Ситов, А. П. Категория адмиратива в албанском языке и её балканские соответствия. В: Проблемы синтаксиса языков балканского ареала. Ленинград: Наука, 1979, с. 90-124.
- Станков 1969. Станков, В. Българските глаголни времена. София: Наука и изкуство, 1969.
- Тишева 1994. Тишева, Й. Наблюдения върху някои разговорни въвеждащи конструкции. В: Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 2. Велико Търново: Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”, 1994, 108-119.
- Тишева, Хауге 2000. Тишева, Й., X. Ро Хауге. Заемане на прагматични частици. В: Проблеми на социолингвистиката. Билингвизъм и диглосия - съвременни проблеми. Т.7. София: Международно социолингвистическо дружество, 2000 (под печат).
- Уилкинс 1992. Wilkins, D. Interjections as deictics. In: Journal of Pragmatics 18, N2/3, 1992, 245-271.

Фишер 1998. Fischer, K. Validating semantic analyses of discourse particles. In: Journal of Pragmatics 29, N2, 1999, 111-127.

Фрейзър 1990. Fraser, B. An approach to discours markers. In: Journal of Pragmatics 14, 1990, 2, 383-395.

¹ Трябва да уточним, че събраните от нас образци от разговорна реч (идиолекти на различни информатори) представлява по-скоро база езикови данни, тъй като речевият материал не е обработен с компютърни инструменти от типа на тоукънайзерите, лематизаторите, парсерите и под.

² В примерите от разговорния корпус на Кр. Алексова (публикувана в Интернет част - отбелязвана с Алексова - ИКРР, и непубликувана част - по-нататък Алексова - НКРР) не са транскрибирани репликите на онези участници, които са информирани, че речта се записва на касетофон. В посочените тук транскрибирани текстове със знака “/” отбелязваме кратка пауза, с “//” - пауза, показваща относително завършена изреченска цялост, със знака “v” отбелязваме фонемата дж, а с “s” фонемата дз. Не сме отбелязвали редуцията на широките гласни, тъй като по време на събиране на корпуса за нас това не беше обект на проучване. Примерите, които привеждаме от корпуса на Цв. Николова, са в оригиналния им вид, т.е. без фонетична транскрипция, а при цитиране ще отбелязваме корпуса й като Николова -ИКРР.

³ За повече информация относно съществуващите мненията за семантиката и граматическата същност на албанския адмиратив вж. Ситов 1979 и Душе, Пърнаска 1996.

⁴ Тук няма да коментираме някои съмнения относно граматическата същност на албанския адмиратив, възникващи при тълкуването на описваните две подстойности - адмиративна и преизказна(медиативна).

⁵ Според нас тук информаторката използва миналото свършено деятелно причастие (*носила*) на мястото на миналото несвършено деятелно причастие (*носела*), което е нередко явление за софийската разговорна реч.

⁶ На граматическата същност и прагматичната стойност на междуметията е посветено специално издание на Journal of Pragmatics 1992, v.18, N2/3. Могат да бъдат отделени най-общо три подхода при дефинирането на междуметията: формален (или още структурен), семантичен и прагматичен, като най-често изследователите предлагат комбинация от тези подходи. Д. Уилкинс предпочита формалния критерий и определя междуметията като конвенционални лексикални форми, които сами конституират изказване, които обикновено не влизат в конструктивни връзки с други класове думи, които най-често са мономорфемни и които в общия случай не съдържат флексии и деривационни морфемни (Уилкинс 1992:124). Комбинирането на семантичния и прагматичния подход проличава в определянето на междуметията като изразяващи моментното ментално състояние на говорещия или моментния менталния акт (Вежбицка 1992:164). В редица публикации, посветени на междуметията, са представени различни гледни точки за отношенията между термините “дискурсен маркер”, “дискурсна частица”, “прагматична частица”, “прагматичен маркер” и “междуметие”, които тук няма да бъдат коментирани поради ограничения в обема на работата. За повече информация вж. Амека 1992, Вежбицка 1992, Уилкинс 1992, Фишер 1998 и Тишева, Хауге 2000.

⁷ За повече информация относно видовете фразеологизирани словосъчетания с перцептивен глагол в повелителна форми, разположени в началото на различни типове изказвания и функциониращи като прагматични маркери, вж. Тишева 1994.

⁸ За различната референтна съотнесеност на третоличното местоимение *то* вж. Николова 1986:40-41.